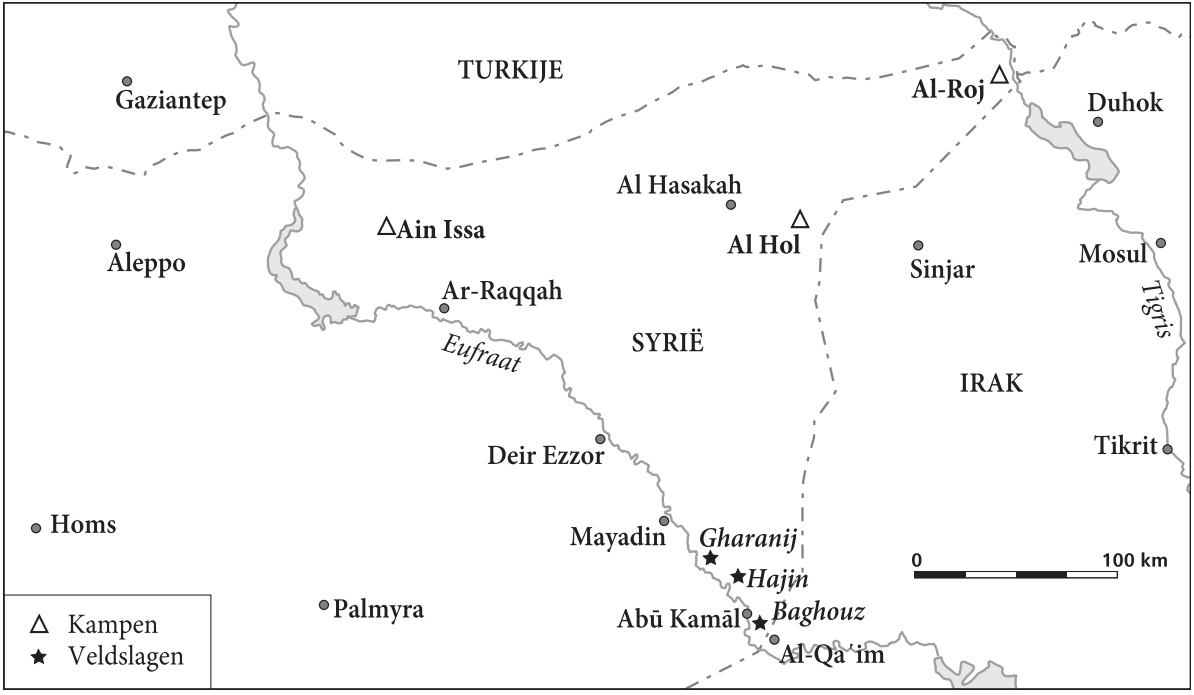
Marion van San

Kalifaat-ontvluchters

2019 Prometheus Amsterdam

TURKIJE
Gaziantep
Al-Roj
Duhok
Al Hasakah
Ain Issa
Al Hol
Aleppo
Sinjar
Mosul
Ar-Raqqah
Tigris
Eufraat
SYRIË
IRAK
Deir Ezzor
Tikrit
Homs
Mayadin
Gharanij
Hajin
0
100 km
Palmyra
Abū Kamāl
Baghouz
Al-Qa'im
Kampen
Veldslagen

Ismail en Amina

Ismail vertelt al dagenlang hetzelfde verhaal. Het valt moeilijk te begrijpen waar hij het precies over heeft, maar het gaat over iets heel groots. Hij steekt zijn armpjes in de lucht en maakt een grote cirkel. 'Boem,' kraait hij. Hij is twee jaar en is samen met zijn twee jaar oudere zus Amina drie weken geleden teruggekeerd uit Syrië wanneer ik hen bezoek. Hun moeder Rosa is overleden in een kamp in het noorden van Syrië waar zij met haar kinderen verbleef. Hun vader was een halfjaar daarvoor gesneuveld. Zes maanden lang hadden de kinderen zonder hun ouders doorgebracht in het kamp. In de zomer van 2019 kwamen ze aan in Nederland, waar ze werden opgevangen door Mariella, de zus van hun overleden moeder.

Het was een vreemde gewaarwording om de kinderen van haar overleden zus voor het eerst vast te houden, vertelt Mariella. Amina was meteen in haar armen gesprongen. 'Was er iets van herkenning? Ik weet het niet.' Maar Ismail wilde niets van haar weten. De kinderen waren wellicht al een beetje gehecht geraakt aan de twee voogden die hen in Syrië hadden opgehaald, ook al had hun reis maar een dag geduurd. Ismail had onbedaarlijk gehuild toen de voogden waren vertrokken. In een poging om het kind te kalmeren was Mariella's jongere broer stilletjes op een stoel in zijn buurt gaan zitten. Hij had voorzichtig

zijn hand naar hem uitgestoken en uiteindelijk was Ismail in zijn armen gevallen om onophoudelijk te huilen. 'Er kwam zo veel verdriet uit dat kleine mannetje.'

Hoe het de kinderen in het kamp vergaan is, weet Mariella niet, hoewel een en ander wel op te maken valt uit hun gedrag. 'Je kan zien dat ze daar rondgelopen hebben en dat niemand hen corrigeerde. Het zijn net straatkinderen, ze zijn een beetje verwilderd.' De eerste dagen waren dan ook heel moeilijk. De kinderen hadden een koffer bij zich met spulletjes die ze van jeugdzorg hadden gekregen. Van het kamp hadden ze helemaal niks meegenomen. Er was niets wat herinnerde aan hun leven daar, behalve een paar foto's die Rosa destijds naar haar familie had gestuurd. 'De eerste week leefden ze letterlijk uit die koffer. Die heeft hier ook de hele tijd beneden gestaan.' Toen Mariella de koffer naar boven had gebracht werden de kinderen erg onrustig en begonnen ze te huilen. Pas toen de koffer weer naar beneden verhuisde was het goed. 'Ook wanneer ze 's ochtends wakker werden begonnen ze keihard te huilen. Dan begonnen ze aan hun voeten te voelen.' Ze wilden dan naar beneden om hun schoenen aan te trekken. Als ze die aanhadden werden ze weer rustig.

Wanneer Mariella hun iets te eten gaf gingen ze in een hoekje zitten, schijnbaar bang dat iemand het zou afpakken. Ook schrokten ze alles wat ze kregen naar binnen. Wellicht hadden ze in het kamp moeten vechten voor een stukje brood. Dat overlevingsinstinct was gebleven en hield pas na een paar dagen op. Maar ze bleven al het eten dat ze kregen naar binnen schrokken. Mariella heeft hen vanaf de eerste dag geleerd dat ze aan tafel moeten zitten om te eten. Nu zitten ze heel trouw aan tafel bij alles wat ze te eten en te drinken krijgen.

Door hun leven in het kamp hadden ze ook geen besef van verschillende hoogten. Zo waren ze een aantal keren van de bank gevallen en van de trap. 'Ze hadden geen besef van de treden op de trap,' zegt Mariella. Inmiddels hebben ze dat wel. Ook hebben ze een manier gevonden om veilig van de bank te komen. 'Als ze nu op de bank staan, gaan ze eerst zitten en laten zich vervolgens naar beneden glijden.'

Wat ze zoal deden de hele dag, vraag ik haar. 'Je ziet het,' zegt ze, 'wat ze nu doen, doen ze eigenlijk de hele dag.' Ze staan voor het raam naar buiten te turen. In de stille straat waar Mariella woont is eigenlijk niets te zien wat kinderen van die leeftijd zou kunnen interesseren, maar Amina en Ismail staan daar de hele dag. Amina heeft een telefoon in haar handjes en doet alsof ze iemand belt. Ismail speelt met een joystick. Hij krijst van plezier wanneer de batterij eruit floept. Hij stopt meermaals zijn vingers in zijn mond en wrijft spuug op mijn arm. Amina knijpt in mijn arm en verstopt zich achter de bank. Vier donkere pretoogjes kijken me vervolgens aan van achter de bank.

Amina is vaak angstig. Ze hangt de hele dag aan Mariella, geeft haar voortdurend kusjes en zegt dat ze van haar houdt. Wanneer Mariella ergens boos over wordt kijkt Amina haar met angstige ogen aan. Mariella herkent ook iets van haar zus in het meisje. Ze wil er altijd netjes uitzien. Haar jurkje moet mooi zijn, haar haren perfect gekamd. Het is ook te zien dat Amina in het kamp geleerd heeft om voor zichzelf en haar broertje te zorgen. Dekens, bijvoorbeeld, vouwt ze op zoals geen enkel kind van haar leeftijd haar dit na zou doen.

Voor de cadeautjes die ik bij me heb, hebben de kinderen geen aandacht. 'Ze hebben daar geen interesse voor,' zegt Mariella. De eerste week had ze wat speelgoed voor

hen verzameld, maar ze hadden meer interesse in de keitjes die in een waxinelichtje zaten dat op de tafel stond. Eén voor één hadden ze de steentjes eruit gepeuterd en ze op de grond gelegd om ermee te spelen. Keitjes waren nu eenmaal het enige speelgoed dat ze kenden in het kamp. Amina stond dan ook vol verwondering te kijken naar de pop die ik voor haar had meegenomen. Haar interesse werd gewekt door het bordje, lepeltje en mesje die in de doos zaten. Niet goed wetende wat ze ermee aan moest krabde ze Mariella ermee op haar arm. Ook Ismail wist niet zo goed wat hij aan moest met de LEGO DUPLO. 'Hij weet nog niet hoe hij ermee moet spelen,' schrijft Mariella later. 'Voorlopig denkt hij dat hij ermee moet gooien.'

Mariella heeft op dit ogenblik het meeste steun van pleegzorg. Ze geven haar tips hoe om te gaan met de kinderen en hebben pictogrammen voor hen gemaakt. Zo leren Amina en Ismail aan de hand van plaatjes hoe een dag eruitziet. Ze hebben namelijk geen dagritme. 'Ze kennen bijvoorbeeld geen bedtijd,' zegt Mariella. De eerste week renden ze om elf uur 's avonds nog steeds door het huis. Na drie weken gaat het beter. Ze lijken stilaan in het ritme te komen om op tijd naar bed te gaan. Ze slapen bij Mariella in bed. Alleen slapen durven ze niet. Ook volgen ze haar de hele dag door het huis.

Hoewel de kinderbescherming een uitgebreid terugkeerplan had aangekondigd en Mariella zorg en hulp zou krijgen bij de opvang van de kinderen, is er in de drie weken dat de kinderen daar nu zijn nog maar weinig contact geweest met de voogden. De ene voogd is met vakantie, de andere gaat volgende week, zegt Mariella. Wanneer de toegezegde hulp komt weet ze niet.

Ze doet het met alle liefde, maar het is zwaar voor haar

om ineens voor twee kinderen te zorgen die door de omstandigheden waarin ze de eerste jaren van hun leven zijn opgegroeid verstoord zijn in hun ontwikkeling. Het verdriet over de dood van haar zus is nog niet verwerkt. Bovendien heeft ze maanden in spanning geleefd over het lot van de kinderen, die alleen in het kamp achter waren gebleven. Gelukkig is er de steun van haar familie. 'We zijn altijd heel hecht geweest dus ik kan op mijn familie rekenen.' Maar dat het allemaal zwaar is, is duidelijk.

Hoewel de kinderen nu met alle zorgen omringd worden, kun je je niet aan de indruk onttrekken dat ze in hun jonge leven iets hebben meegemaakt wat wellicht zijn sporen heeft nagelaten, die op latere leeftijd manifest zullen worden. Hoe zij zich zullen ontwikkelen is een groot vraagteken en de vraag is hoe ze ooit zullen reageren als ze hun levensverhaal en dat van hun ouders te horen krijgen. Over hun vader, die zijn leven heeft gegeven voor de strijd in Syrië en over hun moeder, die eenzaam is gestorven in een Koerdisch kamp. Over de periode van zes maanden dat ze, jong als ze waren, nagenoeg op zichzelf aangewezen waren. En over de dag dat ze ineens meegenomen werden door twee vreemde mannen. 'Weet je wat me zo verdrietig maakt?' zegt Mariella. 'Dat het lijkt alsof ze hun moeder niet meer kennen.' Ze kijkt wel eens foto's met de kinderen, ook foto's van het kamp, om te zien of ze zich iets kunnen herinneren. 'Als ze een foto zien van mij en hen wijzen ze met hun vingertje en zeggen ze: "Mari"', want zo wordt Mariella door haar familieleden genoemd. 'Maar als ze een foto zien met hun moeder hebben ze alleen maar aandacht voor zichzelf. Ze lijken niet te weten dat de vrouw op de foto hun moeder is. En je kunt je niet voorstellen hoe verdrietig mij dat maakt. Die vreselijke oorlog heeft alleen maar verliezers opgeleverd.'

Mijn zoektocht

Mijn bezoek aan Ismail en Amina was het voorlopige einde van mijn zoektocht. Een zoektocht die in de zomer van 2012 begon, en die mij zou leiden langs het verhaal van zo veel jonge mannen en vrouwen die naar de oorlog in Syrië waren vertrokken en van hun families die waren achtergebleven. Het was een lange en vermoeiende zoektocht waarin ik veel zou leren maar waarin vragen zouden blijven en twijfels zouden rijzen. Dit boek vormt de neerslag van deze zoektocht waarin ik in eerste instantie inga op de vraag waarom deze jonge mannen en vrouwen die in België of Nederland waren geboren en opgegroeid, besloten om naar een land in oorlog te vertrekken. Daarnaast schets ik een beeld van hun leven in het kalifaat. En tot slot probeer ik te reconstrueren waarom sommigen gingen twijfelen, uiteindelijk het kalifaat ontvluchtten en terugkeerden naar het land dat zij eerder hadden uitgespuwd. Het zijn verhalen over religieus fanatisme en meedogenloos geweld, maar ook over onvervulde dromen, uitgedoofde liefdesrelaties en het verlangen naar vrijheid.

Het was zomer 2012 en via sociale media sloeg ik al een aantal weken de activiteiten gade van de Belgisch radicaalislamitische organisatie Sharia4Belgium, die op dat ogenblik hoogtijdagen beleefde. Na een relatief rustige begintijd, waarin de organisatie slechts sporadisch

de media haalde, was de zomer van 2012 er een van rellen, retoriek en rumoer. De zogenaamde nikab-rellen in het Brusselse Sint-Jans-Molenbeek – waarbij tumult was ontstaan nadat een vrouw in nikab tijdens een controle een politieagente een kopstoot had gegeven – vormden het startschot. Sindsdien volgden de incidenten elkaar in hoog tempo op en haalde de organisatie steeds vaker de voorpagina's. De centrale boodschap die zij daarbij telkens naar voren bracht was: er is een oorlog gaande tegen de moslims en die moeten er alles aan doen om de eer van Allah en zijn boodschapper Mohammed te verdedigen.[1]

Hoewel ik in eerste instantie vooral meer te weten wilde komen over Sharia4Belgium verplaatste mijn aandacht zich geleidelijk aan naar een groep Belgische en Nederlandse jonge mannen en vrouwen die op Facebook discussies voerden over de gewapende strijd in Syrië. Mijn aandacht werd door hen getrokken omdat ze deze strijd vol vuur verdedigden en vertelden hoe ze hun leven of dat van hun kinderen wilden opofferen voor Allah. Zij kwamen op mij over als een groep pubers die, zoals pubers dat vaak doen, elkaar de loef wilden afsteken. Maar uiteindelijk zouden ze geen van allen ooit naar Syrië vertrekken, zo bedacht ik. Ik zou me heel erg vergissen. In de loop der tijd zag ik veel van deze jongens en meisjes, kinderen vaak nog, afreizen naar het heilige land. En we hadden er het raden naar waarom zo veel andere jongeren uit zo veel andere landen precies op dat moment hetzelfde deden.

Ik wilde weten wie deze jonge mannen waren die ervoor kozen om hun comfortabele leven in het Westen in te ruilen voor een onzekere toekomst in een land in oorlog. En wie waren de jonge vrouwen die hen volgden, een droom achternajagend die uiteindelijk uit elkaar zou

spatten? Hoe zag hun leven in het kalifaat eruit? En waarom begonnen sommigen na verloop van tijd te twijfelen, terwijl anderen, met net zoveel kracht, het IS-gedachtegoed bleven steunen?

Het was fascinerend om deze jonge mannen en vrouwen dag in dag uit te volgen op Facebook. De discussies die ze daar voerden gaven een mooie inkijk in hun leefwereld. Maar er viel niet achter te komen wie er schuil gingen achter hun profielen en wie de jongeren echt waren. Het was namelijk zo goed als onmogelijk om met hen het gesprek aan te gaan. Ik heb het wel eens geprobeerd maar dat bleef meestal zonder resultaat.[2] Praten met een 'ongelovige' onderzoeker was immers meer dan vloeken in de kerk. Wie zij waren en wat hen werkelijk bezighield viel op dat ogenblik dus niet te achterhalen. Ook was onbekend uit welke gezinnen zij afkomstig waren en het leek op het eerste gezicht niet eenvoudig om die te vinden.

Maar soms heb je geluk. Steeds meer ouders van jonge mannen en vrouwen die naar Syrië vertrokken deden hun verhaal in de media en waren via Facebook te traceren, hoewel het nog niet meeviel om hen daar te benaderen. Toch waren de meesten vrij makkelijk te overtuigen om met mij het gesprek aan te gaan en hun verhaal te vertellen. Uiteindelijk heb ik met 43 families van wie de kinderen naar Syrië zijn afgereisd gesprekken gevoerd, en daarnaast heb ik dertig leraren gesproken en heb ik de verhalen opgetekend van twintig jonge mannen en vrouwen die het kalifaat waren ontvlucht.

In het voorjaar van 2013 begon ik de eerste families op te zoeken die in verbijstering waren achtergebleven nadat hun geliefden naar het oorlogsgebied waren vertrokken. Avond aan avond luisterde ik naar hun verhalen en pro-

beerde een beeld te krijgen van wat er vooraf was gegaan aan het vertrek van hun kinderen.

Wat me in de gesprekken opviel was dat de ouders, wanneer hun anonimiteit gegarandeerd was, meer details vertelden dan zij in de media loslieten. De meesten vertoonden de neiging om in de media een positief beeld te schetsen van hun kinderen, terwijl zij tijdens gesprekken met mij vaak ingingen op problemen die zich hadden voorgedaan voorafgaand aan hun vertrek. 'Dit heb ik niet verteld op de televisie,' zeiden ze dan, en dan volgde meestal een verhaal waaruit bleek dat hun kinderen toch een iets actievere rol hadden gespeeld bij hun vertrek naar Syrië dan de getuigenissen van de ouders in de media ons wilden doen geloven. Maar daarnaast werd mij gaandeweg duidelijk dat nogal wat ouders de neiging vertoonden om weinig kritische vragen te stellen bij hun eigen rol. Problemen die zich vaak mede door hun toedoen hadden voorgedaan werden niet benoemd, maar kwamen vaak jaren later naar boven. En meestal waren dit de laatste puzzelstukjes die het verhaal compleet maakten. Dan werd het pas helder dat er vaak een wereld van verschil was tussen wat de ouders in de media hadden verteld en wat zich feitelijk had afgespeeld.

In september 2014, toen ik al behoorlijk wat families had gesproken en ik zag hoe de meeste maar weinig met lotgenoten over hun problemen konden praten, besloot ik een Facebookgroep op te zetten, genaamd De ontbrekende schakel om families met elkaar in contact te brengen. Onderling hadden de ouders hierdoor steun aan elkaar in wellicht een van de moeilijkste perioden uit hun leven. Maar het was voor mij ook een handige manier om met hen contact te houden en te achterhalen wat hen van dag tot dag bezighield.